

Tõnis Lukas: kõrgharidust mitte

Haridus- ja teadusminister Tõnis Lukas räägib intervjuus siinsete koolide ja teadussüsteemi kvaliteedist ning rahastamisest. Näiteks sellest, miks tema juhitud ministeerium „eliitkoolid“ ära kaotada tahab. Intervjuu on tehtud enne viimast eelarvekärbete vooru.

•• **Kui vaadata Eurostati või OECD erinevaid võrdlusi, siis torkab silma näiteks see, et viimase 15 aasta jooksul on Eesti hariduskulud suhtena sisemajanduse koguprodukti (SKP) pidevalt langenud. Ma ei tea ühtegi parteid ega poliitikut, kes poleks rääkinud kui oluline haridus meile ikkagi on. Miks need numbrid siis sellised on?**

Jah, üks ta ongi niimoodi. Statistiliselt võib öelda, et tase on viimastel aastatel olnud siiski enam-vähem samal tasemel. Näiteks kui vaadata selles statistikas, millele teie viitasite, mitte kajastuvaid materjale, siis meie riigieelarves oli haridusvaldkonna osakaal eelmise aasta eelarves 10,97%, kusjuures kasv võrreldes 2007. aastaga 16,5%. Ja aastal 2008. kasvasid õpetajate palkade alammäärad korraga 22%. Kõrgkoolide koha baasmaksumus kasvas 30%. Päris suured hüpped. Sellel aastal, pärast lisaelarvet, on hariduse osakaal 11,07%.

•• **Need on võrdlused riigieelarvega. Eurostat vaatab suhet sisemajanduse kogutoodangusse. Muidugi tulevad rahvusvahelised võrdlused ka alati väikese hilinemisega, me räägime ehk paari aasta tagustest andmetest, aga pikaajaline trend paistab selge olevat. Me oleme tixsunud pidevalt allapoole?**

Ühiskond on meil väike ja nii teaduse kui ka hariduse osas on selgelt näha, et suhtena SKP-sse tehtud võrdlusi mõjutavad riigieelarvest tehtud kulutused olulisel määral kui erasektor. Näiteks meie teadusfinantseerimises näitasid numbrid aastate viisi, et riigi poolt pandi päris kõva protsent, aga üldises võrdluses ei paistnud me välja, sest eraraha kaasamine haridusse ja teadusesse pole olnud nii mahukas.

Kui vaadata riigieelarve panust, siis näiteks hariduskulud on kasvanud vahemikus 1995–2008 5,49 korda, riigieelarve kulud üldiselt 4,75 korda.

•• **Ma ise sain teise tulemuse. Võtsin Eesti Statistikaametist numbrid ja 1995–2008**

kasvas valitsemisesektori kogukulu 4,8 korda ja valitsemisesektori kulu haridusele 4,2 korda?

Eks siin oleks ehk vaja kõigepealt kokuleppida ühtsed lähtekohad ja kindlasti on võimalik mõnda asja teistmoodi tõlgendada. Me klassifitseerime hariduskuludesse natuke erinevaid asju ja ka riigid ise klassifitseerivad hariduskulusid natuke erinevalt.

Valitsussektori kulude kiirem kasv võrreldes hariduskuludega on eelkõige tingitud riigieelarve fikseeritud kulude (näit riigikaitse- ja sotsiaalkulud) ebaproportsionaalsest osakaalu pidevast suurenemisest võrreldes nn „vabalt jaotuvate“ valitsemiskuludega, selle hulka kuulub ka haridus. Samuti lisandus sel perioodil riigi tulude/kulude baasi EL struktuurivahendite kasutamise- ja administreerimisega seonduv, mis muutis eelnevat „tasakaalu“.

•• **Aga kui ka kõik klassifitseeriksid kulusid ühtmoodi, pole mingit garantiid, et meie tulemused oleksid paremad?**

Jah, aga ega mind teie küsimuse asetus väga ei häiri, sest pigem on olnud kolleegid pisut tõredad, et haridus on justkui püha lehm, mille osakaal on eelarves oluliselt tõusnud. See käsitus, et tõus SKP-s väga selgelt ei väljendu, näitab tegelikult, et peaks pürgima veel suurema osakaalu poole. Meie ministeeriumile annab see ainult tuge.

•• **Tõlgendamisruumi on, aga ma räägin üldisest pikemast trendist...**

Aga see trend ei ole ka nende kuivade numbrite valguses hävitav.

•• **Üks võrdlus veel. Eesti SKP inimese kohta on umbes 17 000 USA dollarit. Poola SKP on umbes 12 000 dollarit. Nad on meist kolmandiku võrra vaesemad, aga Eurostati järgi kulutavad ühe õpilase kohta rohkem raha kui meie?**

Mis puudutab rahaarvestust ühe õpilase või üliõpilase kohta, siin peab kindlasti olema väga ettevaatlik. Võtame näiteks Läti. Läti fi-

nantseerib ühte õpilaskohta märksa rohkem kui Eesti seoses sellega, et lätlastele on siamaani koolide finantseerimispõhimõtte teine. Nemat finantseerivad kooli kui niisugust ja neil ei olnud pearaha. Nüüd nad teevad IMF-i survele järsu muutuse aasta keskel ja viivad sisse pearaha. Samas haridusnäitajad PISA uuringute järgi on meil paremad.

Kui mõõta ühiskonniti kulutusi ühe õpilase kohta, sõltub see väga palju ka sellest, milline on koolisüsteem, rahastamisskeemid on erinevad, demograafiline olukord on erinev, asustustihedus on erinev. Meil ei saa olla täpselt samad proportsioonid nagu Saksamaal.

•• **Ma mõõnan, et paljude indikaatorite järgi oleme väga heal tasemel. Me tõstame ennast esile Ida-Euroopa riikide hulgas, õigustatult. Samas, kuidas me ka seda ei tõlgenda, hariduskulude puhul oleme paremal juhul keskmine, halvemal juhul isegi allapoole seda. Aga kas poleks hea öelda, et**

mingil juhul tasuliseks ei tee

kõikidest Ida-Euroopa riikidest paneme haridusse kõigist rohkem?

Seda kindlasti, aga kui ühiskonna üldmaht ei kanna seda välja vaatamata sellele, et hariduses ja teaduses on toimunud viimastel aastatel järsk tõus.

Jah, eks meil on ka nõrku külgi. Näiteks kulutused ühe üliõpilase kohta on meil Euroopas üks väiksemaid mahtusid, mis ühiskond kulutab. Kaasa arvatud üliõpilaste sotsiaalsed toetused. See on rahvusvaheliselt teemaks, rahvusvahelised organisatsioonid on seda meile ette heitnud. Ja see on ka teemaks, kui räägime võrdsest ligipääsust kõrgharidusele.

• Üks probleem veel, mis sealtsamast Eurostati ja OECD andmetest välja tuli – segregatsioon. Ma nimetaks seda lausa India-stiilis kastiühiskonna loomiseks. Kui sündida põhiharidusega vanemate perre, siis Eestis on kõrghariduse saamine lotovõit. Eurostat väidab, et Eestis kõrgharidu-

se saanud inimestest on põhiharidusega vanemate peredest pärit 4,7%, Soomes näiteks on sama näitaja 25,6% ja Iirimaa 37%, Euroopa keskmine 23%?

Need andmed ise on pärit 2005. aasta Statistikaameti sotsiaaluuringust. Tuleb võrrelda lähteandmeid. Meie ühiskonnas ei ole põhiharidusega inimeste osakaal nii suur kui mõnes teises ühiskonnas. See tähendab, et see valim, millest me neid protsente arvestame, on juba teistsugune.

Oluline oleks ka teada, kas toetatakse ema või isa haridustasemele. Tüüpiliselt kasutatakse rahvusvahelistes uurimustes isa andmeid. Lääne ühiskondades eeldatakse, et isa haridustase on kõrgem kui emal, Eestis ei ole see alati tõsi.

Aga see on kõigis ühiskondades nii, et järgmine põlvkond on tihti oma vanemate nägu. Asi ei ole alati ebavõrdses ligipääsus. Õpetajate või kutuüritöötajate laste pürgimus kõrgkoolidesse, isegi siis, kui omandatud eriala tähendab alla keskmise palka, on

ikkagi suhteliselt kõrgem. Neil on see hoiak, perekondlikud raamatukogud on suuremad, traditsioon.

• Erinevad vaatenurgad pakuvad tõlgendamisvõimalusi. Ja valim on tõesti natuke erinev, kuid mitte nii erinev, et õigustada selliseid proportsioone. Näiteks Eestis on 4,7% kõrgharitustest pärit põhiharidusega vanemate peredest ja 48% kõrgharidusega vanemate peredest. Soomes on vastavad näitajad 25,6% ja 52,1%, meist madalamate maksudega Iirimaa 37,0%. Väga suured vahed?

On teisi uuringuid, mis näitavad teistsuguseid asju. Näiteks Eurostudent 3 uuringu järgi on sinikraed, kellel ei ole kõrgharidust (arvestatakse isade järgi), 40–60 aastased. Kogu selles grupis oli nn sinikraesid 60%, tudengite isade hulgas 40%. Selle järgi need proportsioonid ei ole nii hullud.

Mis puutub statistikasse, siis me võime alati otsida välja näitajaid, mis näitavad meid halvasti ja haavavad meie ühiskonda, aga päris meelega ei tasu sellest sattuda. Kõrghariduses osalejate protsent on meil võrreldav Skandinaaviaga. Me võime ju öelda, et osal on raske, osa peavad ise maksma ja osa regionaalseid ning sotsiaalseid grupe on ebavõrdses olukorras ning me peame seda vähendama. Üldplaanis ei ole ligipääs kõrgharidusele halvem kui mujal, seda me ei saa öelda.

• Segregatsioon on liialdus?

Sõna segregatsioon tundub Eesti riigis liiga vägeva sõnana. Selle kasutamist ei oska mina praktikuna kindlasti heaks kiita.

Põhihariduses on meie õpilaste tasemehed erinevate sotsiaalsete ja regionaalsete gruppide vahel PISA uuringut arvestades maailmas ühed väiksemad. Gümnaasiumide tase on erinevam.

• Kõrghariduse kättesaadavusest rääkides tundub, et probleemi kese pole mitte kõrghariduses endas, vaid allpool. Teatud tüüpi taustaga peredest pärit lapsed ei jõua katsetele, ei jõu gümnaasiumigi, langevad juba varem välja?

Minu kui haridusministri üheks suuremaks mureks on varane väljalangemine, mis on meie väikese rahva jaoks liiga kõrge. Hea on see, et see väljalangemine on hakanud vähenema. See langes eelmisel õppeaasta 1,6% pealt 1,2% peale põhikooli kolmandas astmes. Peame hoolitsema selle eest, et trend jätkuks. »

Nagu öeldud, kui põhihariduses on tase-mevahed väikesed, siis gümnaasiumides juba suuremad. Kui me räägime näiteks eelarve kärpimisest ja õpetajate palkadest, siis üheks erineva taseme põhjustajaks on heade aineõpetajate kättesaadavus. Paremad koolid saavad, nõrgematel on raskusi.

Ja erinevatest gümnaasiumidest pärit üliõpilased näevad ka erinevalt vaeva kõrgharidusõpingutes. Nad ei jää kõrgharidusest küll ilma (kõrgkoolis õppivate inimeste osakaal eagruppides on meil Euroopa üks kõrgemaid), kuid vähem nimekatest koolidest tulnud noored maksavad tihti ise oma õpingute eest, samal ajal kui mõnekümnest paremal tasemel olevast gümnaasiumist tulnud õpivad peamiselt tasuta kohtadel. Siin on erinevus, mida tuleks tasandada.

•• Ma olen ka ise jõustuvast gümnaasiumiseadusest aru saanud, et üheks põhiliseks eesmärgiks on koolisüsteemi muutmine „lamedamaks”, ligipääsu parandamine, esimestes klassides laste nummerdamise kaotamine, et ei oleks nii, et juba hetkel, kui laps astub (valitakse) esimesse klassi, määratakse ka ära, kas tema tulevane haridustee jätkub ülikoolis või mitte?

Sellest olete te õigesti aru saanud. Olukord, kus kool on lapse kodust üle tee, aga sinna kooli ta ei „kõlba”, on absurdne ja see lõpeb.

•• Nii et edaspidi kui teie ministeeriumi kõrvalmajas kasvab laps ja tema vanemad tahavad lapse panna siin üle tee asuvasse kooli (Haridusministeeriumi Tallinna esindus asub praktiliselt Prantsuse Lütseumi juures), siis antud kool peab selle lapse vastu võtma, mitte katseid tegema?

Jah, täpselt nii – kui tegemist on eraldi põhikooliga.

•• Ma ise olen selle Eesti „eliitkoolinduse” suhtes pikemat aega skeptiline olnud. Meie kõrval on Soome, kus pole mingeid eliitkooli, kõik on tavakoolid, aga rahvusvaheliste näitajate poolest on nad maailma tipus ja nende tavakoolid annavad teevad meie nn eliitkoolidele ära?

Kõiki asju üheselt võrrelda ei saa. Haridus on konservatiivne ja muutusi on siin raske teha (ja kas järske muutusi ka on vaja). Aga gümnaasiumiuuenduse, nagu öeldud, üheks eesmärgiks on süsteemi õiglasemaks muutmine. Mis te ise arvate, miks näiteks on Leesi või Sults nii kriitilised gümnaasiumiseaduse suhtes on? Minu arvates on nad oma kriitikas vahel ületanud ka hea maitse piiri.

•• Eliitkoolide juhid, kes on koolijuhtidena väga head, on samas ka väga mõjukas

lobigrupp. Nad on tuntud, esinevad televisioonis ja raadios, on heade poliitiliste sidemetega, vahel jääb mulje, et nad on lihtsalt meie hariduspoliitikutele pähe istunud?

Eks te ise vastasite oma küsimusele ära.

•• PISA uuringud mõõdavad õpilaste teadmisi, võib öelda, et hariduse tulemusi. Nad vaatavad keskmist taset, aga ka tippude ning mahajääjate hulka? Nii tippe kui ka seda, milline on keskmine tase?

Meil on nii mahajääjaid kui ka tippe vähe. Alla miinimumtasemega õpilaste arv on võrreldav Soomega. Selletõttu olemegi PISA uuringute järgi maailmas viiendal kohal. Aga faktiteadmiste osas, loodusteadustes olime teised. Kohe pärast soomlasi. Muuseas, kui vene koolid välja arvestada, oleksime soomlastega ühel tasemel.

•• Tõmmates hariduse kättesaadavuse teema kokku, siis riigieelarve kärpimise kontekstis on läbi vilksatanud mõte teha kõrgharidus kas osaliselt või täielikult tasuliseks?

Kõrghariduse tasuliseks muutmine oli ühe ettepanekuna rahandusministri ettepanekute loendis. Valitsus ei hakanud seda arutamagi, nagu suurt osa neist ettepanekuist. Loomulikult ei ole haridusminister kunagi sellist ettepanekut kellelegi esitanud!

•• Teie olete sellele vastu?

Jah, loomulikult. Palun mitte siduda seda rahandusministeeriumi ettepanekut haridus- ja teadusministeeriumiga. Oleme tasulise kõrghariduse laiendamise vastu ja ka valitsus ei aruta teie nimetatud rahandusministri tabelis ilmselt kogemata olnud ettepanekut.

•• Puudutaks lõpetuseks kõrghariduse kvaliteeti. Maailmas koostatakse arvukalt ülikoolide edetabeleid, miks ei ole üksi Eesti ülikooli isegi lähedale jõudnud?

Ma arvan, et Tartu ülikool on päris lähedal...

•• Võib-olla, aga ega me täpselt ei tea?

Aga vaatame kõigepealt neid edetabeleid. Kõige tuntumad on Shanghai ja Times Higher Education. Te teate mida need mõõdavad?

•• Eelkõige kindlasti ülikoolide teaduskvaliteeti, tsiteeritavust

Täpselt, need on teadusülikoolide pingeread. Paljudes Euroopa riikides on teaduse tegemine instituutide, mitte ülikoolide õlul. Näiteks sakslaste maailmakuulus Max Plancki instituut sinna tabelisse ei mahu.

Mis aga veelgi olulisem – Eestis ja terve Euroopas on rahvusülikoolidel roll, mida pal-

jud edetabeli eesotsas inglisekeelsest maailmast pärit ülikoolid täitma ei pea.

•• Peavad õpetama pehmeid aineid? Kohalikku keelt, ajalugu jne?

Seepärast on ka natuke paratamatu, et loodusteaduste osas (mida eelkõige tsiteeritakse) on meie rahastamise proportsioonid natuke teistsugused. Ja see kehtib ka paljude teiste Euroopa riikide kohta.

Muuseas, ka Euroopa Komisjon on teinud mitu rahastamisotsust, mille eesmärgiks on testida (Euroopas koostatud) globaalse kõrgkoolide edetabeli või Euroopa kõrgkoolide võrdlussüsteemide loomise ideed. Eesti soovib, et sellised edetabelid võrdleksid ülikoole ka valdkondade kaupa. Tartu Ülikool ja TTÜ on hulgas valdkondades maailmatasemel, aga mõnedes oleme mahajäänud, mis viib ka meie keskmise alla. Kui saaksime valdkondade kaupa võrrelda, saaksime oma tegevusi paremini esile tuua.

•• Ma ei arvagi, et me suudame võistelda Harvardi või Yale'iga. Aga Helsingi Ülikool on maailma esisajas, Rootsi on tabelis lausa neli ülikool. On ju nii Rootsi kui ka Soome samasugused väikesed rahvusriigid?

Rootsi ülikoolides ja ka Helsingis on ingliskeelsete õppeprogrammide osakaal suurem. Ülikoolid on ka ise suuremad, rohkem tudengeid ja suurem tagamaa. Väga olulised on ka traditsioonid ja rahvusvahelised sidemed. Tartu oli veel 20 aastat tagasi suletud linn, kus lendasid pommituslennukid. Helsingis

on näiteks rahvusvaheliste sidemete osas, ja see on teaduses ülilooline, väga suur edu. Me teeme seda edumaad tagasi.

Kokkuvõttes – globaalsetesse teadusülikoolide pingeridade esisajasse Eesti ülikoolidel ilmselt asja pole. Küll saame me pingutada selle nimel, et me suudaksime oma tugevused võimalikult hästi välja mängida. Tuleb kasvatada teaduse ja kõrgharidussüsteemi rahastamise taset SKP-s. Kõrgkoolidel tuleb strateegiliselt läbi mõelda, millised on nende fookusvaldkonnad. Väga tõsiselt tuleb mõelda, kas kõrgkoolide juhtimisstruktuurid on ajakohased tänastes keerulistes tingimustes. On palju tegevusi.

•• Äkki on üheks suureks probleemiks tipp-tasemel professorite puudus. Kui me ei suuda neid ise kasvatada, siis tuleb välismaalt sisse tuua. Arengufond tegi hiljuti ettepaneku, küll infotehnoloogia õpetamise kontekstis, et tulemuslikumaks sammuks oleks 4–5 tipp-tasemel õppejõu Eestisse toomine. Tipud on muidugi kallid, tuleb kinni maksta nende perede Eestisse toomine, assistendid, võib-olla ka seadmed?

Ma olen nõus. Muuseas, eelarvesse ongi jõudnud rida 150 miljonit krooni, mis mõeldud Eestisse tulevate välisõppejõudude palgakulude katmise toetamiseks.

•• Ja jutt käib tippudest, mitte akadeemilistest rändrütlist, keda ka maailma kõrgkoolid täis on?

Muidugi, me räägime tippudest.